

## Elçin hekayələrinin janr özünəməxsusluğu

**Fidan Mirzəzadə**

*Azərbaycan Dillər Universiteti*

**E-mail:** fidanmirzezade95@gmail.com

**Rəyçilər:** filol.ü.f.d., dos. V.S. Kazımova,  
filol.f.d. dos. F.N. Abdurəhmanova

**Açar sözlər:** Hekayə, janr, canavar, nəsr, Azərbaycan ədəbiyyatı

**Ключевые слова:** Рассказ, жанр, волк, проза, азербайджанская литература

**Key words:** Story, genre, wolf, prose, azerbaijani literature

Elçin Azərbaycan hekayəsinə klassik nəsrədən gələn sadəlik, təbiilik bəxş etdi. O, hekayə janrının əslində, roman və povest qədər əhəmiyyətli bir janr olduğunu sübut etdi və bir hekayə daxilində həyatın mühüm bir problemini bədii şəkildə həll etməyin nümunələrini ortaya qoydu.

“Elçinin hekayələrində hadisələr üç məcrada davam edir. Birincisi; hadisənin başlanğıc mərhələsi – burada hər şey “sakitliklə” baş verir, biz hələ qarşıda nələr baş verəcəyindən xəbərsizik. Sadəcə olaraq, əsas obrazlarla tanışlıq başlanır. İkincisi; “sakitlik” pozulur, qəfil hadisələr, gözlənilməz xəbərlər qapını kəsir. Obrazların keçirdiyi psixoloji gərginliklər, zahiri təfərrüatlardan və təfsilatlarından daxilə, içəri dünyaya “enmə” baş verir, düşünmək, özünü dərk etmək üçün fürsət yaranır. Və nəhayət, üçüncüsü; dərk etmə prosesi sona yetir. Bəzər bu proses ölümlə də, intiharla da bitir” [2, s. 170 ].

Hekayənin Elçin yaradıcılığında yarım əsrdən artıq yaşı var. Tehran Əlişanoğlu öz məruzəsində Elçin nəsrini dəyişən zaman konteksti və yazıcının zamana reaksiyası, yaradıcılıq tempinə uyğun üçdəlğada təsnif etmişdir: oyanış, çöküş və heçlik... 1960-1970-ci illərin intibah hekayələri (“Qatar. Pikasso. Latur. 1968”, “Beş qəpiklik motosikl”, “Qırmızı ayı balası”, “Gümüşü, narıncı, məxməri”, “Bu dünyadan qatarlar gedər”, “Baladadaşın ilk məhəbbəti” və s.), 1980-cilərin dekadansı (“Bülbülün nağılı”, “Baladadaşın toy hamamı”, “Ayaqqabı”, “Hotel Pristol”, “Höknürtü”, “Bozluq içində iki nəfər”, “Beş dəqiqə və əbədiyyət”, “Gül dedi bülbülə” və s.) və qlobalizə dövrünün absurdu (“Ordenli yazıçı ilə görüş”, “Mehmanxana nömrəsində görüş”, “Xüsusi sifariş”, “Hövsan soğanı”, “Qırmızı qərənfil gülləri Perapalas otelində qaldı”, “Sarı gəlin”, “Araba”, “Qarabağ şikəstəsi” və s.) ...Bu təsnifat əsaslı olduğu qədər də şərtidir.

Elçinin “Yeni hekayələr”i son illərdə: 2009-2012-ci illərdə qələmə alınmışdır. Bu hekayələr, Elçinin hekayə yaradıcılığının yeni və müdrik mərhələsini təmsil edir. İlk olaraq “Canavarlar” hekayəsini nəzərdən keçirək. Hekayə çap olunduğu gündən etibarən ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etdi. Həm mövzusuna, həm də ideyasına görə maraq doğurdu.

Yazıçı bir canavar ailəsinin son günlərini psixoloji müşahidə və əyani detallarla qələmə alıb. Qarşıda bizləri gözləyən təbii fəlakətlərin dərkə canavar obrazında cəmləşdirilib. Hekayədə yaşamağın, gələcək uğrunda mübarizənin, öz nəslini davam etdirmənin canavar qanunu təsvir edilmişdir. Əgər nəsil məhv olursa, köklər itirsə, yoxa çıxırsa, onun yerinə nə gələcək? Kökü qorumaq və nəslə yaşatmaq üçün nəyi qurban vermək lazımdır? “Canavarlar” hekayəsinin ideyasını bu düşüncələr təşkil edir. Nəslə davam etdirmək, onu gələcəyə çatdırmaq hər bir canlının borcudur. Canavarda olan qətiyyət təəssüf ki, çox insanlarda

yoxdur. Əsərin əsas qayəsi də budur. Hekayənin epigrafinə verilən – “Külli-məxluqatın ən zəifi insandır...” (İlyas Əfəndiyev) – kəlmələri də fikrimizi təsdiqləyir.

Canavar ailəsi ölümə üz-üzə gəlir, dəyişən təbiət artıq onları yaşada bilmir. Yeni doğulan balalarını, öz nəslinin sonuncu nümayəndələrini xilas etmək, nəslə qorumaq Boz canavarı düşündürür. O, sonunda heç bir əlacı olmadığını başa düşür və öz canını, öz bədənini ac qalan ailəsinə qurban verir. “Bir neçə müddət beləcə davam etdi və birdən Boz gözlərini geniş açıb, başını dikəltdi, hansısa daxili bir qüvvə ilə od saçan gözlərini qancığa tuşlayıb ağzını geniş açdı və elə bil bədəninin bütün hüceyrələrindən qopub gələn qorxunc, qəddar bir mırıltı ilə qancığın üstünə mırıldadı. Həmin an Boz yenə sağlam güclü və zəhmli bir canavar idi və onun bu qəddar mırıltısı da, heç şübhəsiz ki, əmr idi – Boz canavar əmr edirdi: “Məni parçalayın və yeyin!” – və bu qəzəbli əmri pozmaq mümkün deyildi. Canavar dünyasının öz qanunları var idi [1, s. 27].

Tək qalan ana canavar, balaları ilə birlikdə yolu davam etdirir. Bir müddətdən sonra artıq ana canavar da özünü qurban verməli olduğunu başa düşür. Ana canavar ölüm ayağında belə, hələ dişləri bərkiməmiş balaların halını düşünür. “... yemiş, doymuş, güc toplamış iki canavar küçüyü bir birinin dalına düşüb gedirdi... sövq-təbiiləri onları Şərqdən gələn rütubət qoxusuna doğru aparırdı” [1, s. 41].

Hekayə ümidverici notlarla tamamlanır. Oxucu canavar balalarının taleyini, onları gözləyən son faciələri düşünür.

Hekayədə canavarın rəmzi anlamı vardır. Öz genini qoruyan nadir bir canlı kimi canavarların həyat tərzini insanlar üçün bir nüsxə olmalıdır. Canavarlardan danışdıqda ilk növbədə gözümüzün qabağına güc, qüvvət, dözümlülük simvolu gəlir. Elə buna görə də dünya xalqlarının mifologiyasında canavar geniş yer tutub. Tarixi mənbələrdə canavar etnonimi ilə bağlı maraqlı məlumatlar mövcuddur. Kiçik Asiyada uzun zaman kəsiyində mövcud olmuş Hett padşahlığında, onun paytaxtı Hattusilidəki gil lövhələrdə e.ə. XVII əsrə aid yazılarda, Hattusilinin əmrlərində əsgərlərə “bir dəstədə canavar kimi birləşmək”, “canavarlar kimi olmaq” göstərişlərinin verildiyi bildirilir. Qədim iranlılar əfsanəvi Kirin canavarlar tərəfindən bəsləndiyini söyləmişlər.

“Canavarlar” hekayəsində müəllifin Şərqlə Şimalı (Şimal burada bəlkə də şərti olaraq, bu, elə Qərb deməkdir - N.T.) bir kontekstdə birləşdirməsi, yaxud ayırması da mühüm simvolik əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, Elçin dünya sivilizasiyasının inkişaf istiqamətlərini və mərhələlərini dərinlən bilən yazıçı-filosof və etnoloq-sosioloq kimi, Şərqlə Qərbin öz yolu, öz koloriti, öz xüsusiyyəti olduğunu vurğulamaq istəyir. Kiplinqin “Şərq Şərkdir, Qərb isə Qərbdir, onlar heç zaman birləşməyəcək” fikrini də özünəməxsus şəkildə açır” [3].

Hekayədə şimala doğru gedən geoloqların canavarlara məhəl qoymaması da düşündürücüdür. Onlar ovçu deyil, canavar onlardan barıt iyi duymur. Silahları da atəş açmır. Lakin onlar şimala tərəf gedirlər, orada neft və başqa təbii sərvətlər əldə etməyə can atırlar. Bu da şimalın fəthi, qlobal tarazlığın pozulması, təbiətin istiləşməsi, canavar ailəsini ac və susur qoyur.

Elçinin günümüzün gerçəklərini əks etdirən maraqlı əsərləri içində “Canavarlar”ın xüsusi yeri var. Bu hekayə gələcəyimizi, taleyimizi əks etdirən, mövcudluğumuzu qorumaq düşüncəsindən yaranan bədii-fəlsəfi ədəbiyyatın parlaq nümayəndəsidir.

Təhlilə cəlb edəcəyim ikinci hekayə “Kaşeyin taleyi”dir. Elçin əsəri üç nöqtə ilə başlamaqla burada nağıl edilənlərin tarixinin daha öncəyə aid olduğunu göstərir və hekayədəki hadisələrin silsilə şəklində davam etdiyini, təkrarlandığını göz önünə gətirir. Hekayədə diqqəti cəlb edən əsas məqamlardan biri Kaşeyin ictimai statusu məsələsidir.

“Kaşey kimdir” və yaxud “nədir” sualından ikincisi, qrammatik qanunlara zidd olsa da, daha məqsədəuyğundur. Çünki: “Dünyanın hansı rəngini desəydin, Kaşeyin – Zərbəlinin xoruzunun – tüklərində, qanadlarının, uzun dimdik və pırpızaq quyruğunun ləçəklərində tapmaq olardı və bu sağlam tüklər, ləçəklər də xüsusən gün işığında par-par parıldayaraq rəng alıb, rəng verirdi. Uzun boynunu elə dik tuturdu ki, elə bil Allahın bacısı oğludur, bütün kürreyi-ərzə yuxarıdan aşağı baxırdı, tünd boz rəngli dimdiyi isə xalis qartal dimdiyi idi, enli sinəsi, iri caynaqları var idi, uzun sözün qısa, Kaşey xoruz yox, dünyanın səkkizinci möcüzəsi idi” [1, s. 48].

Elçinin digər hekayələrində olduğu kimi “Kaşeyin taleyi” hekayəsində də, təkcə təsvir olunan əhvalatlar deyil, o əhvalatların iştirakçıları olan obrazlar daha çox diqqəti cəlb edir. Zərbəli uzun müddət övlad həsrəti çəkir və sonra dünyaya gələn övladı xəstə olur. O, həsrət əleyhinə dərmanlar satmaqla ailəsini dolandırmaqda çətinlik çəkir. Nəhayət Kaşey ailənin üzünü yenidən güldürdüyü vaxtda, o da döyüş meydançasından qaçır və Zərbəlinin taleyi yenə də qaralır. Molla Zeydulla da uzun illər məktəbdə idman müəllimi işləyib, sonra təqaüdə çıxıb və hal-hazırda kənddə mollalıq edir. Zeydulla ürəyinin dərinliyində nə müəllim, nə də molladır. O, əslində klassik ədəbiyyat vurğunu olan, şair təbiətli bir insandır. Hər gün mütləq kitabxanasına müraciət edər, Hafızdan, Nizamidən qəzəllər oxuyardı. Kaşeyin hər səhər tezdən banlaması onu dilxor eləyir. “...Və son vaxtlar Zərbəlinin xoruzunun bu qart banı Molla Zeydullanın rahat və klassik poeziya məhəbbəti sayəsində mənən zəngin həyatına əməlli-başlı haram qatmışdı” [1, s. 47]. Molla Zeydulla başqaları üçün nə qədər adi və sadə görünərsə də, qərribə təsir bağışlasa da, əslində, maraqlı personajdır. Elçin təsvir etdiyi hər bir obraza onun əxlaqi keyfiyyətlərindən, real həyat tərzindən yanaşır, obraza süni cizgilər əlavə etmir. Qəssab Mirzəəğa obrazı və onun daxili aləmi də real təsir bağışlayır. Adi bir qəssab olmasına baxmayaraq bazar günləri arvadını, övladlarını, gəlin və kürəkənlərini götürüb Bakı teatrlarında, xüsusən Musiqili Komediya Teatrında yeni tamaşalara baxmağa aparırdı. Yazıçı təsvir və ifadə metodunda da özünəməxsus üslub yaradıb. Belə ki, Qəssab Mirzəəğanı təsvir edərkən onun arıq olduğunu göstərmək üçün “o qədər arıq idi ki, gicgahının, ənginin sümükləri də çıxmışdı və hər dəfə nəşə yeyəndə onun çeynəmə prosesi rentgen şəklili kimi adamın gözünün qabağında baş verirdi” [1, s. 79], – deyir.

Kaşeyin döyüşünü həyatın ölüm üzərindəki qələbə uğrunda savaşı da adlandırmaq olar. Baxmayaraq ki, Elçin əsərin bir yerində bədii qayəsini Stomatoloq Feyzi bəyin dili ilə belə ifadə edir: “Ölümsüz Kaşey kalbine sahib çıkmamdı!... - Kardeşim, bu dünyada əbədi bir şey yox!... Keçmiş olsun!.. [1, s. 78].

Yəni insan övladı hər zaman öz nəfsinin quludur. Və elə buna görə də dünyada heç nə ədəbi deyil. Zərbəlinin və bütün kənd camaatının yenilməz hesab etdiyi Kaşey xoruz da, Çil-Çil xoruz tərəfindən məğlub edilir. Kaşeyin döyüşü bitməli də, Zərbəlinin tale savaşı davam edir.

**Məqalənin aktuallığı.** Bizim fikrimizcə, hekayə Azərbaycan nəsrinin ən çox müraciət olunan və oxunan bir janrıdır. Ədəbiyyata hekayə janrının nümayəndəsi kimi gəlmiş Elçin ötən əsrin 60-70-ci illərində bu janrın böyük ustası kimi tanınaraq sonrakı onilliklərdə də hekayə yaradıcılığını yüksələn xətlə davam etdirib. İlk hekayəsi 16 yaşı olarkən, 1959-cu ildə "Azərbaycan gəncləri" qəzetində dərc olunub. "Min gecədən biri" adlı ilk hekayələr kitabı 1965-ci ildə çapdan çıxıb.

**Məqalənin elmi yeniliyi.** Elçin Əfəndiyev psixoloji hekayələrin ustasıdır. Azərbaycan ədəbiyyatında onun hekayələri həqiqi bir sənət nümunəsi kimi səslənir. Bu psixoloji hekayələrin ən dərin qatlarında müəllifin humanist fikirləri dayanır. İlk baxışda yazıçı

qəhrəmanlarının heç birinə öz rəğbətini bildirmir, onları ancaq təsvir edir. Lakin hadisələrin məntiqi inkişafı yazıçının sadə adamların tərəfində dayandığını, onları ürəkdən sevdiyini göstərir.

**Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi.** Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

### **Ədəbiyyat**

1. Elçin. Yeni hekayələr. Bakı: Təhsil, 2014.
2. Vaqif Yusifli. Yeddi hekayə // Azərbaycan, 2017, № 11.
3. Nizami Tağısoy, “525-ci qəzet”, 2009, 10 iyun.
4. Əsəd Cahangir. On üçüncü gecə (Xalq yazıçısı Elçin haqqında məqalələr). Bakı: Təhsil, 2016.
5. Elçinlə ədəbiyyat söhbəti. Bakı: Təhsil, 2012.
6. Paşayev Qəzənfər. Elçin haqqında düşüncələrim. Bakı: Təhsil, 2013.

**Ф. Мирзазаде**

### **Жанровая оригинальность рассказов Эльчина**

#### **Резюме**

История - самый привлекательный жанр азербайджанской прозы. Истории Эльчина отличаются своей оригинальностью. В этой статье автор обратил внимание на анализ Эльчина рассказов «Волков» и «Судьбы Кашей».

**F. Mirzazadeh**

### **Genre originality of the stories by Elchin**

#### **Summary**

The story is the most appealing genre of Azerbaijani prose. Elchin's stories are distinguished by their originality. In this article the author has drawn the attention to the analysis of the stories “Wolves” and “Kashey's fate” by Elchin.

**Redaksiyaya daxil olub: 26.11.2018**